Урок. Омоніми та пароніми

урок засвоєння нових знань і формування мовних умінь · 45 хв

Проблемне питання уроку: Чому слова, які звучать однаково, можуть не мати нічого спільного, а слова, лише схожі на слух, ми так легко сплутуємо?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає ознаки омонімів і паронімів та записує по два приклади кожної групи. • Учень/учениця розрізняє омоніми та багатозначні слова за наявністю спільного смислового стрижня.	• Учень/учениця визначає, чи є пара слів повними або неповними омонімами, і пояснює свій вибір. • Учень/учениця добирає з пари паронімів слово, що відповідає змісту речення, і виправляє речення з помилкою.	• Учень/учениця усвідомлює значення лексичної норми для точного, зрозумілого й виразного мовлення.

Базові поняття і терміни

омоніми, повні омоніми, неповні омоніми, омофони, багатозначне слово, пароніми, міжмовні омоніми.

Форми роботи

- фронтальна бесіда й письмовий мозковий штурм
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею
- добір правильного слова з пари паронімів
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- проєктор або дошка з таблицею «Омоніми, їхні різновиди та пароніми»
- тлумачний словник української мови, один на пару
- аркуші для заповнення таблиці в парах
- картки з парами паронімів і з реченнями для редагування

Демонстрації

- Три значення слова коса (заплетене волосся, знаряддя для косіння, вузька смуга суходолу в морі) — помічаємо, що значення нічим не пов’язані, отже слова є омонімами
- Значення слова клубок (клубок ниток, клубок пари, клубок болю) поруч із парою луг «угіддя» і луг «хімічна речовина» — помічаємо спільний відтінок куляста форма лише в багатозначного слова
- Таблиця з парами кран і кран та баранці і баранці — помічаємо, що в повних омонімів збігаються всі форми, а в неповних лише частина
- Каламбур «Не всяк високих досяга кар’єр, хто зразу рветься з місця у кар’єр» (Є. Бандуренко) — помічаємо, що однакове слово має два значення в одному реченні
- Пари промінь і пломінь, талан і талант, розпещений і розбещений — помічаємо, що слова схожі за звучанням, але значення різні

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — приклади з творів Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Котляревського, Л. Костенко, за якими визначаємо значення слів
- Іноземна мова — порівняння слів, що звучать однаково, але мають різне значення в різних мовах, на прикладі слів неділя, луна, питати

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці вивчали лексичне значення слова та багатозначні слова.

Наступний урок: На наступному уроці вивчатимемо синоніми й антоніми.

Безпека

- Під час роботи в парах діти не залишають своїх місць, обговорюють завдання пошепки й не пересувають парти.
- Проєктор вмикає й вимикає лише вчитель, учні не торкаються кабелів і розеток.
- Тлумачний словник учні беруть із полиці по одному на пару, без поспіху, і повертають після закріплення.
- Картки для редагування роздає вчитель по ряду, учні передають їх з рук у руки, не встаючи з місць.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв

5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається, перевіряє готовність класу, повідомляє, що сьогодні вчимося розрізняти слова, які звучать однаково або дуже схоже.

Учні: Вітаються, готують зошити й підручники.

Привітання, перевірка присутніх і готовності до уроку.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм, ставить п’ять запитань, діти пишуть відповідь у зошиті одним рядком, потім учитель зачитує правильні відповіді, а діти перевіряють себе.

Учні: Кожен письмово відповідає на кожне запитання одним рядком, потім звіряє зі зразком.

Запитання 1. Що називають лексичним значенням слова? Відповідь. Те, що слово означає, тобто предмет, ознаку чи дію, яку воно називає. Запитання 2. Яке слово називають багатозначним? Відповідь. Слово, що має кілька значень, пов’язаних між собою. Запитання 3. Що спільне в значеннях багатозначного слова? Відповідь. Спільний смисловий стрижень. Запитання 4. Назвіть значення слова клубок. Відповідь. Кулястий моток, маса чого-небудь кулястої форми, нагромадження почуттів, наприклад клубок ниток, клубок пари, клубок болю. Запитання 5. Складіть речення з одним значенням слова клубок. Відповідь. Наприклад, на столі лежав клубок ниток.

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді три приклади з протиріччям і ставить проблемне питання. Вислуховує дві-три швидкі відповіді, не підсумовуючи їх.

Учні: Читають приклади, швидко висловлюють здогади, чому так.

Приклад 1. Коса заплетена, коса в полі, коса в морі. Слово одне, а значення зовсім різні. Приклад 2. Промінь сонця і пломінь вогнища. Слова майже однакові на слух, а значення різні, і їх легко сплутати. Приклад 3. Речення «Не всяк високих досяга кар’єр, хто зразу рветься з місця у кар’єр». Слово однакове, а зміст у двох місцях різний. Проблемне питання. Чому слова, які звучать однаково, можуть не мати нічого спільного, а слова, лише схожі на слух, ми так легко сплутуємо? Повернемося до нього наприкінці уроку.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності. Керує читанням тексту, роздає аркуші для таблиці, показує демонстрації на слайді в момент пояснення відповідного поняття, ставить запитання та підсумовує.

Учні: Читають текст підручника й складають опорний конспект, у парах заповнюють таблицю, добирають і порівнюють пароніми.

Активність 1 (7 хв). Робота з текстом підручника Ющука, § 11 «Омоніми й пароніми», с. 41. Учні читають перший і другий абзаци тексту про омоніми й складають у зошиті опорний конспект із трьох рядків, у першому рядку записують означення, у другому ознаку відмінності від багатозначних слів, у третьому

два приклади. Демонстрація. На слайді три значення слова коса та клуб «громадська організація», клуб «летюча маса диму», клуб «верхня частина ноги, стегно». Запитання вчителя. Що спільного між значеннями цих слів? Очікувана відповідь. Нічого, значення нічим не пов'язані, отже це омоніми. Потім на слайді значення слова клубок. Запитання. Чим ця пара відрізняється від попередньої? Очікувана відповідь. У значень слова клубок є спільний відтінок куляста форма, отже слово багатозначне. Учитель підсумовує, що омоніми є слова, однакові за звучанням, але зовсім різні за значенням, і що їх не слід сплутувати з багатозначними словами. Активність 2 (7 хв). Робота в парах. Учні заповнюють таблицю з колонками «Різновид», «Ознака», «Приклад» за текстом підручника Ющука на с. 41 і Ворона та Солопенка, § 28, с. 135 і 136. Рядки таблиці. Повні омоніми збігаються в усіх граматичних формах, наприклад кран «трубка із закривкою» і кран «механізм для піднімання вантажів». Неповні (часткові) омоніми збігаються лише в частині граматичних форм, наприклад баранці «молоді барани» і баранці «піна на гребенях хвиль», де другі мають лише форми множини. Омофони звучать однаково, але пишуться по-різному, наприклад сонце і сон це. Омографи пишуться однаково, але звучать по-різному, наприклад приклад «взірець» і приклад «частина гвинтівки», різниця в наголосі. Запитання вчителя. Що дає змогу розрізнити значення омонімів у мовленні? Очікувана відповідь. Контекст, тобто слова поруч. Додаткове запитання. Яку роль мають омоніми в мовленні? Очікувана відповідь. Їх використовують для створення каламбурів, жартівливої гри слів, і це допомагає загострити думку. Для міжмовних омонімів учитель показує пари неділя і неделя, луна (укр. «відлуння») і луна (рос. «місяць»), питати (укр. «запитувати») і пытать (рос. «катувати») та пояснює, що слово однаково звучить у різних мовах, але значення різне, що може призвести до помилок під час перекладу. Активність 3 (7 хв). Спостереження за прикладами та складання алгоритму. Учитель показує пари промінь і пломінь, талан і талант, розпещений і розбещений, незгоди і знегоди, уява і уявлення. Запитання. Що спільного в цих словах і чим вони відрізняються від омонімів? Очікувана відповідь. Звучать дуже подібно, але не однаково, значення різні, хоч іноді близькі. Учитель називає їх паронімами. Пароніми є словами, дуже подібними за звучанням, нерідко й за значенням, але не тотожними. Діти разом складають алгоритм із трьох кроків для вибору слова з пари паронімів. Крок 1. Прочитай речення й зрозумій, що воно означає. Крок 2. Визнач значення кожного слова пари за словником чи пам'яттю, наприклад промінь «смужка світла», пломінь «полум'я», талан «доля», талант «обдарування». Крок 3. Обери те слово, значення якого відповідає змісту. Учні записують алгоритм у зошит.

Закріплення 9 хв

Учитель: Роздає картки та організовує виконання чотирьох завдань, перевіряє кожне завдання усно одразу після виконання.

Учні: Виконують завдання закріплення письмово й звіряють відповіді.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом «Одне речення» та просить письмово відповісти на проблемне питання.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, решту говорять усно.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Оголошує й коротко пояснює домашнє завдання, дає учням записати.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденник, ставлять запитання.

Завдання для закріплення

1. Визначте, що являють собою пари слів. 1) кран «трубка із закривкою» і кран «механізм для піднімання вантажів»; 2) клубок ниток і клубок болю; 3) талан і талант. Обґрунтуйте

відповідь одним реченням.
Відповідь: 1) Омоніми, бо значення нічим не пов’язані, а слова збігаються в усіх формах. 2) Багатозначне слово, бо значення мають спільний смисловий стрижень. 3) Пароніми, бо слова дуже схожі за звучанням, але мають різні значення, доля і обдарування.

2. Визначте, які омоніми повні, а які неповні. 1) баранці «молоді барани» і баранці «піна на гребенях хвиль»; 2) моторний «швидкий» і моторний «пов’язаний з мотором»; 3) мати (іменник) і мати (неозначена форма дієслова).
Відповідь: 1) Неповні, бо друге слово має лише форми множини. 2) Повні, бо обидва прикметники однаково змінюються за родами, відмінками й числами. 3) Неповні (часткові), омоформи, бо збігаються лише в частині форм.

3. Виберіть слово з дужок, що відповідає змістові речення. 1) Йому усміхнувся щасливий (талан, талант). 2) Дівчинка з дитинства має (уяву, уявлення), тому вигадує цілі казки. 3) Надмірна увага зробила з нього (розпещену, розбещену) дитину.
Відповідь: 1) Талан, бо йдеться про щасливу долю. 2) Уяву, бо йдеться про здатність уявляти. 3) Розпещену, бо розпещений означає зіпсований надмірною увагою, а розбещений означає морально зіпсований.

4. Знайдіть у реченнях помилку й виправте. 1) Над лісом піднявся яскравий промінь, і дим стелився по землі. 2) Він не має про це жодної уяви, бо ніколи там не бував.
Відповідь: 1) Промінь замінюємо на пломінь, бо йдеться про полум’я, а промінь означає смужку світла. 2) Слово уява замінюємо на уявлення, бо мається на увазі розуміння, поняття, а не здатність уявляти.

Диференціація

Сильним: Складіть два речення-каламбури, у кожному використайте одну пару омонімів чи паронімів, не вживаних на уроці, та поясніть, на чому будується гра слів.

Підтримка: Скористайтеся пам’яткою з трьох кроків. Крок 1. З’ясуй значення кожного слова пари. Крок 2. Перевір, чи є між значеннями щось спільне. Крок 3. Якщо спільного немає і слова збігаються, це омоніми. Зразок на іншому прикладі. Луг «угіддя для сінокосу» і луг «хімічна речовина» не мають нічого спільного у значеннях, отже це омоніми, а не багатозначне слово.

Домашнє завдання

Базове: Підручник Ющука, § 11, с. 41 і 42, прочитати. Виконати вправу 55, с. 42, визначити, які з виділених слів омоніми, пароніми, а які багатозначні, і пояснити їхні значення усно.

За вибором: На вибір, вправа 56, с. 42, у реченнях знайти омоніми й вказати, які з них повні, а які неповні, або складіть власний міні-словничок із п’яти пар паронімів зі значеннями.

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово кожен у зошиті одним-двома реченнями відповідає на проблемне питання уроку, чому слова, які звучать однаково, можуть не мати нічого спільного, а слова, лише схожі на слух, легко сплутати. Далі усно двоє-троє учнів зачитують відповіді, а решта класу підіймає руку, якщо погоджується.

Джерела:

- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 41
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 41, 42
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 42